

UDK:811.2

Dilorom SABIROVA,
*Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi,
Urganch Innovatsion Universiteti o'qituvchisi
E-mail: dilorom.sabirova@mail.ru*

UrDU dotsenti, (PhD) Q.Olloyorov taqrizi asosida

NAZAR ESHONQULNING "SHAMOLNI TUTIB BO'LMAYDI" ASARIDA POLIFONIK HIKOYA STILI

Аннотация

Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotida, xususan, Nazar Eshonqulning "Shamolni tutib bo'lmaydi" asarida hikoya uslublari, badiiy uslubdagi polifonik bayon ko'rinishlari haqida so'z boradi. Shuningdek, mazkur asardagi obrazlar xarakterida o'ziga xos chizgilar, ularning bir-biri bilan munosabatlari va qarashlaridagi ziddiyat va umumiyliklar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Polifoniya, polifonik bayon uslubi, personaj nutqi, parallel qarash, ziddiyatli qarsh, personaj, asar g'oyasi.

POLYPHONIC STORY STYLE IN "SHAMOLNI TUTIB BO'LMAYDI" ("THE WIND CAN'T BE CAUGHT") BY NAZAR ESHONQUL

Annotation

This article talks about narrative styles and polyphonic narration in artistic style in modern Uzbek literature, in particular, in Nazar Eshonqul's work "Shamolni tutib bo'lmaydi" ("The Wind Can't Be Caught"). Also, the character of the characters in this work is thought about the specific lines, their relations with each other and the conflicts and commonalities.

Key words: Polyphony, polyphonic narrative style, character's speech, parallel view, conflicting opposition, character, idea of the work.

ПОЛИФОНИЧЕСКИЙ СТИЛЬ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ВЕТЕР НЕ ПОЙМАТЬ» НАЗАРА ЭШОНКУЛЯ

Аннотация

В данной статье говорится о стилях повествования и полифоническом повествовании в художественном стиле в современной узбекской литературе, в частности, в произведении Назара Эшонкуля «Ветер не поймать». Также в характере героев этого произведения продуманы конкретные линии, их отношения друг с другом, конфликты и общности.

Ключевые слова: Полифония, полифонический стиль повествования, речь персонажа, параллельный взгляд, конфликтная оппозиция, персонаж, идея произведения.

O'zbek nasrining o'tgan asrning oxirlari va yangi asr boshlaridagi holati o'tgan asr G'arb badiiy nasri an'alarini eslata boshladi. Bunday holat bir tomondan nasriy janrlarning shiddat bilan taraqqiy etishiga olib kelgan bo'lsa, ikkinchi tomondan o'zbek adabiyotining jahon andozalari bilan uyg'unlashuviga olib keldi.

Bugungi o'zbek hikoyanavisligi o'zining yangi-yangi namunalari bilan boyib, adabiyotimizning yuqori cho'qqilarni zabt etishiga zamin yaratayotir. Xususan, Nazar Eshonqul hikoyalari o'ziga xos obrazlar tizimi, turmushni real ranglarda tasvirlarini yuzaga keltirishi bilan xarakterlidir. Voqealar bayonida asar qahramonlarining o'zaro munosabatga kirishishida qarashlar to'qnashuvi, personajlar dunyoqarashini yuzaga keltiruvchi chizgilar nazar Eshonqul qalamining o'ziga xos qirralarini aks ettirib turadi.

Zamonaviy o'zbek nasrida alohida o'ringa ega bo'lgan N. Eshonqulning "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasi polifonik tasvir usullarining yaqqol ko'zga tashlanib turishi bilan ajralib turadi. Ma'lumki, polifonik tasvir usuli o'zbek adabiyoti uchun hozirgi kungacha o'zining zamonaviylik darajasini saqlab kelmoqda. Garchi bunday hikoya qilish uslubi zamonaviy priyomlar sirasiga kirsa ham, asar syujeti jarayonlari muayyan darajada eski davr voqealari asosiga qurilgan.

Demak, tasvir usuli bilan asarda bayon etilayotgan voqealar zamonaviylik nuqtayi nazaridan mos bo'lmashligi ham mumkin ekanligini "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasi misolida ko'rishimiz mumkin. Bugungi o'zbek nasrining taraqqiyotida N.Eshonqulning alohida xizmatlari bor [5].

Adibning o'zigagina xos uslubining shakllanishiga jahon adabiyotidagi eng sara adabiyotlarni o'rgangani va ularga ergashib ijod qilishga uringani sabab erishilgan deb hisoblash, bizningcha, xato bo'lmaydi. Adibning nafaqat nosir yozuvchi, balki tarjimon va kishilar orasida, ular bilan birga nafas olgan jurnalist sifatidagi faoliyat bilan ham shug'ullangani yozuvchining hikoyalarini xalq orasidan chiqqan, olamni o'zicha idrok etuvchi original personajlar bilan to'yintirilishiga zamin hozirlagan.

"Shamolni tutib bo'lmaydi" deb nomlangan hikoyaning nomlanishining o'zidayoq ramziylik, hikoya mazmuniga ishora kabi bir qancha funksiyalar singdirilganki, bu yerda yozuvchining hikoyada ro'y beradigan voqealarga munosabati ufurib turibdi. Fanda "so'zlovchi nomlar" degan tushuncha mavjud. Xuddi ana shu jumlani "Shamolni tutib bo'lmaydi" sarlavhasiga ham tatbiq etish mumkin deb hisoblaymiz. Ma'lumki, polifonik bayon uslubida turli xil qarashlar, atrofdagi voqealarga personajlar munosabatidan tashqari yozuvchining munosabati ham ishtirok etadi va bu qarash yoki munosabat asar qahramonlariniki bilan har doim ham mos kelavermashligi mumkin.

Polifoniya – nafaqat hokiya qilish stili, balki asardagi qarashlar, munosabatlar uyg'unligini, jamlanmasini ham anglatadi. Badiiy yaxlitlik, poetik ong strukturasi va o'ziga xos rivoya texnikasini anglatadi [1]. Nazar Eshonqulning "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasida pilfonikaning yorqin namunasini anglash qiyin emas. Avvalo, asar ahramonlariga e'tibor qaratamiz. Hikoyaning eng markaziy personajlaridan biri Bayna momo obrazidir.

Nazar Eshonqulning ayol obrazi yaratish texnikasi alohida tahsinga sazovor. Bayna momo obraziga ijodiy yondashuvi o'ziga xos: uningcha, adib yaratgan timsol milliy iftixorimiz, g'urur va sharaf-shonimizdir. Bu asar o'ziga qadar yaratilgan o'zbek hikoyalaridan bir necha jihatlar bilan ajralib turadi [2].

Hikoya nomlanishining o'zida olam-olam ma'no yashira olgan yozuvchi, umrning hech kimga bo'ysunmay shiddat bilan o'tib borishini xuddi shamolni hech kim to'xtatib qololmasligi bilan qiyoslaydi. Bayna momo timsoli orqali esa eri va o'g'lidani judo bo'lgan, hayotida jiddiy sinovlarni boshidan kechirgan, yozuvchi ta'biri bilan aytganda "bag'ri qon" kekxa ayol, momo obrazi ifoda etilgan.

Mazkur obrazning siymosini yasartish uchun yozuvchi juda ham original lisoniy detallardan foydalanadi va badiiy uslub uchun obraz chizgilarining yuqori namunalarini yaratadi. Asardan olingan quyidagi parchada ana shu fikrimizning dalilini ko'ramiz: "...polvonning o'limidan so'ng hech qachon chiroq yonmagan, tuynugi shuvab tashlangan anavi hujra kabi qorong'u musibat to'la uyi ichkarisiga kiritmagan bo'lsa-da, ular qahr va g'azabini sitam bilan ichiga yutib kelgan bu kampirni ehtirom bilan eslashardi..." [4].

Bayna momo obrazining olamni idrok etishi, atrofda qilargalarga nisbatan qahr-u g'azabi voqealar ro'y bergan davrga nisbatan yozuvchining qarashlari bilan deyarli uyg'unlashgan polifonik hikoya uslubidan foydalanilgan. Momo timsolidan foydalanish badiiy uslubning eng keng tarqalgan bo'linishlaridan biri bo'lib, bunday obrazlarda hayotning past-balandini ko'rgan, kishilarning yaxshi-yu yomonini anglaydigan, hayotiy tajribasi yetarli bo'lgan kekxa ayol timsoli tanlanadi.

Momoning qishloqdoshlari bilan aralashib ketmaganligining sabablaridan biri – eri Raim polvon va o'g'lining "quloq" deya ta'qib qilinib, keyin "itday xor qilib" otib tashlanganida beqarab turganlari momo xarakterining asosiy detali sifatida tasvirlanadi. E'tibor qilinsa, bu o'rinda tasvirlanayotgan insoniy munosabatlar orqali tariximizning muayyan bir davri, o'zining hayot yo'lini qurib olgan, tadbirli, zamonasining peshqadam insonlarining ta'qib qilinish voqealari yozuvchi tomonidan Bayna momo va uning eri, o'g'li obrazlari chizgilar orqali mohirona tadqim etilganligini ko'rishimiz mumkin.

Polifonik hikoya uslubining ta'sirli priyomlaridan biri sifatida qayd qilish mumkinki, yozuvchi mana shunday hikoya detallari orqali kuchli emotsional holatlarni yuzaga chiqara olgan. N. Eshonqulning "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasida ilgari surilgan yana bir holat – kishilarning bir maromda kechadigan hayotiy jarayonlari hisoblanadi. Hikoyada nazarga olinadigan voqealar davomida Zamon otboqarining olamdan o'tishi tasvirlari, qishloq ayollarining bunday marosimlardagi odat tusiga kirib qolgan jarayonlarni ado etishlari kabilari va hikoya oxiriga kelib Bayna momoning ham olamdan o'tishi tasvirlarida xalqimiz hayotida ro'y bergan muayyan davrga xos urf-odat va an'analar o'z ifodasini topadi.

Asarning muqaddima qismidan unda ro'y beradigan voqealar sobiq sho'rolar davrida ro'y berganligini sezish qiyin emas: "Yuz yillardan beri tersotaliklarning g'ururi va faxri bo'lib kelgan, zamonaviy qilib qurilgan ravoqli uylar qarshisida yuzdagi chipqondek qishloqqa ko'rimsizlik va kekxalik bag'ishlab turgan, noma'lum va mudhish sinoatlarga to'la qadim qo'rg'onni eslatuvchi Bayna momoning uyini xuddi unutishga va yo'q qilishga mahkum etilgan xotiradek nihoyat buzib tashlashga kirishishdi: temir tirnoqli buldozerlar uyning devorlarini qulatar ekanlar, uy bilan qo'shib, o'zlarining ham nimalaridir buzib, vayron qilishayotgandek, tersotaliklar bir chekkada jimgina kuzatib turishar va naq ellik yilcha taqdirning beshafqat o'yiniga qarshi kurasha-kurasha dunyodan yolg'iz va izzsiz o'tish azobini ko'tarib kelgan,

hayoti o'zlariga hamon tushuniksiz va mavhum tuyuladigan Bayna momoni eslagan ayollar ko'zlariga yosh olib, bolalarini bag'irlariga bosgancha, olis va g'amgin xotiralarga berilib, mung'aygan alfozda o'tirardilar..." [4].

E'tiborga olish lozimki, ushbu hikoya janriga mansub asar o'zbek yurtida yashayotgan kishilarning o'tgan asr boshlaridagi turmushi jarayonlarini badiiy aks ettirishga qaratilgan bo'lib, rus tuzumining o'lkamizga joriy etilish davrlari salbiy bo'yoqlarini original tarzda ifoda etilganligi bilan qimmatlidir.

Asar haqida taniqli tahlilchilarimizning bildirgan fikrlari ham yuqoridagi fikrimizni tasdiqlaydi. N.Eshonqul ijodidagi o'ziga xos qarashlar, boshqa ijodkorlarnikidan farqli ohanglar haqida mashhur tanqidchi, adabiyotshunos olim U.Normatov shunday mulohaza bildirgan: "...Yozuvchi nasrimizni shunday ohang bilan boyitdiki, bu ohang o'zbek millatiga xos bo'lgan tomonlarni aks ettirish jihatidan tengsizdir. Ayniqsa, uning "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasida tasvirga olingan qahramonning yangiligi va ohangning o'zgachaligi bilan ajralib turadi..." [3].

Ushbu hikoyaning ta'sirli bo'lishiga, bizningcha, obrazlar xarakterini va qarashlarini ochib berishda qo'llanilgan zamonaviy tasvir usullaridan hisoblangan – polifonik tasvir tamoyillariga murojaat etish sabab bo'lgan. Polifonik tasvirlash usulini asarning ekspozitsiyasidayoq kuzatish mumkin. Asar ekspozitsiya (tushuntirish) ya'ni dastlabki holatda asar voqealari sodir bo'ladigan joy haqida, shuningdek, asar qahramonlari haqida ilk ma'lumot berish bilan boshlangan.

Haqiqatan ham, mazkur hikoya qahramonlari, xususan, hikoya markaziy qahramonlaridan biri hisoblangan Bayna momo obrazi tashiydigan umumiy ma'noning ko'lamdorligi va badiiy ruhiy ifodalarning chuqurligi nuqtayi nazaridan "Asrga tatigulik kun" romanidagi Nayman onaga, "Chol va dengiz" dagi qariya obrazlariga tenglashtirish mumkin [3].

Darhaqiqat, ikkala asarni o'qib qiyosiy tahlil qilganimizda bu ikki ayolning sabr-bardoshi, matonati, hayot yo'li, ko'ngil iltiroblari bir biriga o'xshash ekanligiga amin bo'lishimiz mumkin. Faqat birgina farqi Nayman onaning ko'nglida xalqiga nisbatan nafrat olovi yoqilmagan. U o'g'lining o'limiga ko'nikkanday ko'rinsada, ammo yuragidagi shubha uning vujudini kemirib borardi. Chunki u farzandining yarador holda yo'qolganini bilar, lekin uning rostdan o'lganmi, yoki shafqatsiz jungjanglar qo'lga asir bo'lib tushganmi shuni aniq bilolmasligi uni qiyin ahvolga solib qo'ygan edi. Bayna momo va Nayman onaning ahvolini qiyoslab tahlil qilganimizda yolg'iz o'g'lining (har ikkala asarda) tirik yoki o'lik ekanligini bilolmay, butun umri kutish bilan arosatda o'tayotgan mushtipar ona hamda o'g'lining jon berganiga guvoh bo'lgan, ko'z oldida o'lim sarhadiga yo'l olgan farzandini kuzatgan baxtiqaro ona timsolini ko'rishimiz mumkin [7].

Darhaqiqat, Bayna momo ham xuddi Nayman ona singari hayotning shafqatsiz sinovlariga duch kelgan mushtipar ona timsolidir. Simvolik nuqtayi nazardan Nayman ona bilan umumiylik kasb etgani bilan xarakter va turmush tashvishlarining o'zgacha ko'rinishlariga duch kelishi bilan Bayna momo o'ziga xoslik kasb etadi.

Bayna momo xarakteridagi o'ziga xosliklarni: hayot mashaqqatlari ezib qo'ygan jussasini zo'rg'a ko'tarib yursada, fe'lida qo'rslik va qat'iyat mujassam bo'lgan inson qiyofasini ko'rish mumkin. U turmush o'rtog'ining va o'g'lining shafqatsizlaricha o'ldirilishiga tomoshabin bo'lib turgan hamqishloqlariga bir umr ko'nglida kek saqlab, ulardan alamzada bo'lib yurdi [6].

Hikoya voqealari rivojida alohida o'ringa ega bo'lgan personajlardan Raim polvon va Zamon otboqar kabi shaxslar xarakteri chizgilarida ham polifonik bayon uslubiga xos

unsurlar keng qo'llanilgan. faqat qishloq emas, balki butun tog'li xalqning orini ko'targan, nomini chiqargan Raim polvonni quloq deya ta'qib qilishlariga yo'l qo'ygani va o'g'li bilan erini zamonning egasi, ammo bir paytlar Raim polvonning malayi bo'lgan Zamon otboqarning ixtiyoriga berib qo'yganligida edi. Raim polvonning Zamon otboqar tomonidan o'ldirilishi asarning tuguni, konfliktning boshlanish davri hisoblanadi. Shu tugundan so'ng Bayna momoning nafratga, alamga to'la hayoti boshlanadi.

Asar qahramonlarining xarakteri, dunyoqarashi betakror detallar orqali o'quvchiga ma'lum qilinadiki, ularning chizgilaridagi fe'l-atvoridan qanday obraz ekanligini anglash o'quvchiga topshiriladi. Nazar Eshonqulning mazkur asaridagi qahramonlarga munosabatning o'ziga xos jihati mavjud, u ham bo'lsa, personajlar tasviridagi universallik hisoblanadi.

Agar ba'zi birovlar Raim polvon timsolida salbiy jihatlarni anglasa, obrazni boshqa ohangda tasavvur qilish mumkin yoki, aksincha, Zamon otboqar timsolida ham har bir

o'quvchi o'ziga xos jihatlarni anglab olishi mumkin va yozuvchi bunga imkon qoldiradi. Polifonik hikoya qilish usulining xususiyatlariga ko'ra obrazlarning dunyoqarashlari bilan yozuvchining ham qarashlari mos bo'lmashligi mumkin. Shu jihatdan olib qaraganda, muallif ko'p hollarda Raim polvon va Bayna momolarning pozitsiyasida ekanligini sezdirib boradi.

Hikoyada nomlari keltirilmagan shaxslar "qishloq ayollari", "talaba qizlar" kabi umumiy ishtirokchilar ham keltiriladi. Mazkur timsollar orqali ommaviy voqealarni o'quvchi ko'z o'ngida gavdalantrishda foydalaniladi. E'tiborga molik jihati shuki, bunday timsollar shunchaki ishtirok etmaydi, yozuvchi ulardan ham asarning umumiy g'oyalarini ifoda etishda samarali foydalanagan.

Xulosa. O'rnida aytish mumkinki, N.Eshonqul qalamiga mansub "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasi qahramonlari va voqealar tasvirida jahon adabiyoti tasvir usullari an'analaridan samarali foydalanilgan.

ADABIYOTLAR

1. Avezova G. Polifonik tafakkur tipi badiiy yaxlitlikni ta'minlaydigan omil sifatida. Hosted from Toronto, Canada. <https://econferencezone.org>. 27th Oct. 2022.
2. Azimjonov H. Nazar Eshonqul ijodida ayol obrazi. Miasto Przyszłości. Kielce 2023.
3. Норматов У. Умидбахш тамойиллар. –Тошкент: Маънавият, 2000.
4. Nazar Eshonqul. Shamolni tutib bo'lmaydi. –Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutobxona nashriyoti, 2005.
5. Qosimov M. Istiqlol yillarida hikoyachilik taraqqiyoti. www.oriens.uz Decemr, 2022.
6. Ermatova F. N.Eshonqul hikoyalari leksik tahlili // Talqin va Tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. UIF-2023: 8.2 | 2181-3035 | № 22. –B.35.
7. Gulfiza Murodilloy. Bir hikoya tahlili ("Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasi misolida). Elektron o'quv-uslubiy ko'rsatma. – Termiz: 2015.